

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

'תקנתם קלקלתם' – ביטול מסורות ישנות בכתבת ספרי תורה בידי מגיהים מאוחרים (שיעור מס' 160)

זהר כהן (zoharc@herzog.ac.il)

א. ספר שאינו מוגה

1. בבלי כתובות י"ט ע"ב

אתמר: ספר שאינו מוגה - אמר רבי אמי: עד ל' יום מותר לשהותו, מכאן ואילך אסור לשהותו, משום שנאמר: 'אל תשכן באהליך עולה'.

2. רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ז הלכה יב

ספר תורה שאינו מוגה אסור לשהותו יותר על שלשים יום אלא יתקן או יגנז, ספר תורה שיש בו שלש טעיות בכל דף ודף יתקן ואם היו ארבע יגנז, ואם היה רוב הספר מוגה והשאר יש בו ארבע טעיות בכל דף ונשאר אפילו דף אחד מאותו השאר המשובש בלא ארבע טעיות הרי זה יתקן.

3. שולחן ערוך יורה דעה הלכות ספר תורה סימן רעט סעיף א

ספר תורה שאינו מוגה, אסור להשהותו יותר משלשים יום, אלא יתקן או יגנז. והוא הדין לשאר ספרים (רש"י וב"י בשם הגהות מימוני ורבינו ירוחם נתיב נ'). ואין להגיה שום ספר על פי הסברא, כי אם בראיה ברורה שיש בו טעות (הרב ר' דוד כהן בית ט"ו וחרם קדמונים).

ב. אותיות הפוכות

4. מהר"ם חאגיז – לקט הקמח על שולחן ערוך יורה דעה

תל"ב (1672) ולמד אצל סבו, ר' משה גלאנטי. הוא נסע הרבה לרגל שליחות ישיבתו בירושלים, והגיע למצרים, איטליה, אמסטרדם ולונדון. הוא התפרסם בעיקר בהתנגדותו החריפה למשיח השקר, שבתאי צבי. בשנת ה"א תצ"ח (1738) הוא חזר לארץ ישראל והתיישב בצפת. ר' משה נפטר בבירות שבלבנון בסביבות שנת ה"א תקי"א (1751) ונקבר בצידון.

גזר אומר על הסופר והוכיח והעלה דאין לנו להגיה שום ספר תורה על פי מדרש ולא על פי המסורה ולא על פי מדרשי הרשב"י, כשאינן להם זכר וסמכתא בתלמוד. ואדרבה, יש לנו להגיה כל אותם ספרי תורה שנמצאו הפך ממה שכתוב בגמרא, וללכת בהם אחר הרוב...

ובתשובה שלי הארכתי בתוכחת מגולה על מה סמכו קצת סופרים האשכנזים, ובפרט רובם ככולם בזמן הזה שהם עמי הארצות, כאשר בעיני ראיתם לכתוב בספרי תורה כמה וכמה מהשינויים אשר לא שמעתי ולא ראיתי טעם הגון להם.

וכששאלתי את פי המשכילים שבהם אמרו לי שעושים כך בקבלה מאבותיהם. ותשובת רבניהם הייתה על פי השתיקה בנשיקה.

ולכן אודיעך כי קבלה זו לא נשתווית בפי כל הסופרים שלהם וביד כל אדם יחתום בספר בלי השגחה להעתיק מספר תורה מפורסם ומוחזק ולא יעידו עדים כדי לידע מבטן מי יצאו שורשן של הדברים. וחיפשתי אחר הרבה מספרי תורה שלהם ולא מצאתים מכוונים בשינוי ההוא שאומרים עליו שהוא מן הקבלה אצלם, וגם לא מצאתי בספרי הפוסקים שידברו עליהם...

והרי לך אחת ואחת מהנה באותיות הפוכות שיש להם – ראיתי כף דתיבת דרך עץ החיים שעושין אותה הפוכה כזאת שהיה כף פשוטה מהופכת...

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

וכן עושין בלמד דלנכרי תשיך דיש שכותבין אותה מהופכת ורבים ראיתי משחיתים גם כן צורתה ומלפלפין אותה.

ומה מאד תמהתי מגדולי הדור הראשונים גם האחרונים איך לא שמו ולא ישימו על לבם דברים של טעם... ובודאי שהיה להם ויש לנו לחוש לפרוץ מרובה שיכול להמשך משינויים אלו אף אלו היה להם על מה לסמוך, ומכל שכן שאין להם סמך ראוי והגון ומפורסם לסמוך עליו, דודאי יש לחוש.

ובפרט בדורות הללו שספרי חכמי הגוים והנידחים בעונותינו יום יום הולכים ומתרבים בדפוס, פן חס וחלילה יחפו עלינו בדברים אשר לא כן יצדקו על דת משה וישראל האמיתית.

אם כן איפה חלילה לנו מעשות כדבר הזה לשלוח יד בשום אות ותיבה להוסיף או לגרוע או לשנות כי כל היד הכותבת ומגיה ביד רמה דבר אשר לא בא זכרונו בתלמוד, ודאי תיקצץ.

ודי בהתראת הערה זו ותועיל לפחות לסופרי זמנינו והבאים אחריהם לכתוב ספר תורה מחדש, שלא יכתבו אותו על פי מנהג אחרון בשינויים אלו שהזכרתי וכיוצא, ויחזיקו במנהג אבותינו הקדושים הראשונים שהיה ליבם כפתחו של אולם. ודי להם שלא נפסול את אשר כבר עשוהו כשגגה היוצאה מלפני השליט. ה' יכפר בעדם ובעד העם כי לכל העם בשגגה.

5. **שׁוֹרֵת יַד אֱלִיהוּ סִימָן לֹט** ר' אליהו ב"ר שמואל נולד בלובלין שבפולין בערך בשנת ת"ך (1660). למד אצל גדולי בריסק, אח"כ שימש כאב"ד בכמה קהילות בפולין וליטא,

ובסוף בעיר אייבשיץ. בשנת תע"ב (1712) הדפיס באמשטרדם את ספרו 'יד אליהו' הכולל מאה תשובות בכל חלקי השו"ע, ובו נשא ונתן גם עם גדולי דורו, כ'חכם צבי' ועוד. יותר מאוחר עלה לא"י והתיישב בחברון, ושם נפטר בערך בשנת ת"ק (1740).

והנה שאלת ליתן איזה טעם לשבח על גזירה זו מדרבנן שגזרו (שאסור ליהודי להלוות לגוי בריבית קצוצה) שמא ילמוד ממעשיו כו' ולא כן ת"ח דמותר דלא חיישינן שמא ילמוד ממעשיו י"ל רמז לכל זה ממה שנכתב בתורה הלמ"ד של לנכרי תשיך הפוכה כזה ר"ל דהתורה הזהירה להישראל שלא יהיה הלימוד אצלו הפוך ע"י זה דהיינו שלא ילמוד מנכרי וע"כ גזרו חכמים באמת משום זה, אך אצל הת"ח כו' וסמכו ג"כ אלמ"ד זו דמרמז שלא התירו אלא לת"ח כי ראו שהוא כן שיש חילק ביניהם.

ג. **תעשה המנורה**

6. **שמות פרק כה פסוק לא**

וְעִשִׂיתָ מְנֹרֶת זָהָב טְהוֹר מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה הַמְנֹרֶה יָרֵכָה וְקָנָה גְבִיעֵיהָ כְּפִתְרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנֶה יְהִיוּ:

7. **רש"י**

תיעשה המנורה - מאליה, לפי שהיה משה מתקשה בה, אמר לו הקדוש ברוך הוא השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה, לכך לא נכתב תעשה

8. **אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק כה פסוק לא**

מלת תעשה המנורה - מבנין נפעל לשון עתיד. והטעם תהיה עשויה, כי דרך דרש שהיא נעשית מעצמה, וכן: וכל נעשה במרחשת (ויקרא ז, ט). לא היה נעשה מעצמו, והעד: כן עשה את המנורה (במדבר ת, ד). וחסרי דעת הלשון חשבו שראויה זאת המלה להכתב ביו"ד, בעבור שמצאו בדרש כי היו"ד סימן עשר המנורות שעשה שלמה (מ"א ז, מט). ומדקדוק הלשון לא יתכן שתכתב מלת תעשה ביו"ד, רק המדרש סמך על המבטא

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

9. מנחת שי שמות פרק כה פסוק לא

(לא) תיעשה: יש מחלוקת גדולה בספרי' משני' קדמוניות, אם מלה זאת חס' יו"ד, או מל', כי בהעתק הללי כתו' תיעשה בספר מוגה, ירוש' תעשה חס' יו"ד. והחכם נ' עזרא כתב ראיתי ספרי' שבדקום חכמי טבריה, ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חס' והנה כתו' יו"ד במלת תיעשה, ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים, והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורו' שיעשה שלמה, והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה, עכ"ל, ולא הכריע. גם הרמ"ה נסתפק בדבר, וזל"ש, ומסרות דמסרי עליה ל' מל' סמכי אהאי דדריש בילמדנו פ' שמיני תיעשה כתי', א"ל הקדוש ברוך הוא למשה השלך ככר לאור והיא נעשית מאליה, ודייקי מינה דמל' יו"ד, ואנן לא בריר לן, דאיכא למימר דדרשא לאו מדכתי' מל' יו"ד קא דייק דהיא נעשית מאליה, דהא בדרשא לא קאמר בהדיא דמל' כתי', אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבנין הקל, אלא קרינן תעשה בצירי מבנין נפעל, דמשמע שנעשית מעצמה, והאי דאמרי' בדרשא תיעשה כתי' ולא אמרי' תעשה קרי, משום סירכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה, עכ"ל. וא"ת הכריע דמל' יו"ד הוא, שכן מצא בתוספות על התורה, ובמאירי, גם ראה מסרה מדוייקת כ"י וזל"ש, תעשה ז' קמצין בקריאה (ר"ל בצירי), וחד מנהון מל' יו"ד, וסי' תיעשה המנורה דין מל' יו"ד וכו'. וזו היא כמסורת שלנו בדפוס, שאומרת תעשה ז', וסי' תיעשה המנורה ל' מל' וכו'. ושכן העיד בעל ספר שמן ששון שכפי המסרה הוא מל'. ובמדרש אחר דילמדנו פ' בהעלתך, והביאו ג"כ הרב המזרחי בפ' תרומה, כתו' בפירוש לכך הוא אומר מקשה תיעשה המנורה יו"ד מל' ולא כתי' תעשה, ומה שחיסר מדרש הראשון מילא זה, וכבר העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה ז"ל שכן עשה מעשה, וכתבו בספרו מל', ע"כ. עו' מצאתי במדרש רבה ריש פ' בהעלתך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מל' כתי' ולא כתי' תעשה וכו', ע"ש. וכ"כ בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורית' חס', דין מל', ובזה יש חולקי', אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת. [תיעשה].

ד. פרשיות פתוחות וסתומות – לא תחמד

10. שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - יורה דעה סימן עט רבי יחזקאל בן יהודה לנדא, הוא בעל הנודע ביהודה, נולד בשנת ה"א תע"ג (1713) בפולין, שם

למד ואף כיהן ברבנות. בשנת ה"א תקט"ו (1755) נקרא לשמש רב לקהילת פראג ולכל קהילות בוהמיה. ישיבתו בפראג היתה למרכז תורה גדול, ומכל קצות אירופה פנו אליו בשאלות הלכה. תשובותיו הרבות פורסמו בספרו נודע ביהודה (שני חלקים), וחיידושויו לש"ס - בספר צל"ח (ציון לנפש חיה). חשיבות רבה נודעה אף לפירושו דגול מרבבה לשלחן ערוך. בניו, צאצאיו ותלמידיו נשאו משרות רבנות חשובות ברחבי אירופה. הוא נפטר בשנת ה"א תקנ"ג (1793).

עוד שאל אותי ע"ד ס"ת בקהל אשכנזים שלא נמצא סתומה אצל לא תחמוד כלל רק לא תחמוד בית וגו' עם לא תחמוד אשת הכל פסוק אחד בלי הפסק פרשה. ותמה מעלתו על המע"מ שלא הרגיש שיש בזה ט"ס ברמב"ם בזה: אני אומר ח"ו לשלוח יד להגיה בזה הספר שכתבו ספרא דוקנא ע"פ נוסחת הרמב"ם שלפנינו. ומה שכתב מעלתו שכולם הסכימו שיש ט"ס ברמב"ם, אני אומר אין למדין מן הכללות ולא כולם הסכימו. ... וא"כ אף שהסופרים שלנו לא נהגו כן אבל לשלוח יד ולהגיה לא יעשה כן בישראל: